

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС,
ФІНАНСОВЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО.
СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА**

УДК 342.72

Мацькевич Микола Михайлович,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького,
заслужений юрист України

**ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ
КУЛЬТУРНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ**

У статті аналізуються юридичні гарантії охорони та захисту конституційних культурних прав і свобод людини, зокрема, скасування актів, положення яких протиправно порушують або обмежують зазначені права та свободи, забезпечення примусової реалізації невиконаного обов'язку, який кореспондує певному праву. Окреслено основні напрями діяльності.

Ключові слова: юридичні гарантії, культурні права і свободи, людина, громадянин, захист, охорона.

Постановка проблеми. У суспільному житті здійснення прав і свобод людини та громадянина забезпечується юридичними (правовими) гарантіями, що представляють собою правові засоби, за допомогою яких реалізуються, охороняються і захищаються права та свободи особи, поновлюються порушені права. Дотримання юридичних гарантій є однією з головних умов забезпечення законності та правопорядку в державі та в усіх сферах суспільної дійсності.

Ефективність юридичних гарантій прав і свобод людини та громадянина залежить від Конституції та чинних нормативно-правових актів, розвитку правових принципів, здійснення конституційного контролю, а також від того, як виконують ці закони державні органи та громадські організації, що повинні створювати належні умови для реалізації прав і дотримання обов'язків громадянами. Юридичні гарантії прав і свобод особи, які формуються у громадянському суспільстві, залежать від інститутів демократії, економічного становища держави, рівня правового виховання та культури населення, ефективного функціонування і взаємодії гілок державної влади [5, с. 19].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти юридичних гарантій конституційних культурних прав і свобод досліджували вчені-правознавці України, зокрема, Є. В. Білозьоров, К. Г. Волинка, М. С. Кельман, А. М. Колодій, І. Й. Магновський, О. В. Петришин, В. Ф. Погорілко, П. М. Рабінович, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко та інші.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття змісту юридичних гарантій охорони та захисту конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина в

Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Юридичні гарантії охорони конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина складають правові засоби, які покликані забезпечувати ефективну охорону цих прав і свобод особи від можливих порушень і протиправних обмежень з боку будь-яких суб'єктів, а також правові засоби, які надають можливості для результативного захисту від протиправних обмежень і порушень прав і свобод особи, котрі вже сталися.

До цієї групи доречно віднести юридичні засоби, що спрямовані на встановлення і притягнення до юридичної відповідальності суб'єктів, які порушують або протиправно обмежують можливості певної поведінки, що входять до змісту конкретних конституційних культурних прав і свобод особи. Адже дія цих юридичних гарантій не тільки забезпечує прояв негативної реакції держави на певні протиправні дії, але й виконує попереджувальну, профілактичну функцію щодо потенційних порушників конституційних культурних прав і свобод і тим самим відіграє суттєву роль у створенні сприятливих умов для безперешкодного та повного їх здійснення в повсякденній дійсності [2, с. 81].

Можливість притягнення до юридичної відповідальності як напрям функціонального змісту юридичних гарантій конституційних культурних прав і свобод реалізується через діяльність компетентних суб'єктів, які виступають від імені держави або інших уповноважених суб'єктів і здійснюють певні процесуальні дії. У цьому випадку йдеться не про повноваження вказаних державних та інших структур, а юридичні можливості індивіда звертатися до них за захистом своїх прав. Таким чином, варто вести мову про регламентацію поведінки особи, а не елементів державного апарату. Крім того, звернення особи за захистом ще не означає обов'язкового здійснення певних дій державними структурами, адже може виникнути ситуація, коли реального порушення прав не було (існували лише в уяві конкретної особи).

Охорона конституційних культурних прав і свобод та обов'язків не співпадає з поняттям їх реалізації, яка означає спеціальний вид діяльності органів держави та громадськості. Юридичні гарантії охорони конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина забезпечують кожному носію вказаних прав і свобод можливість звернутися до компетентних суб'єктів за захистом своїх прав і свобод.

До юридичних гарантій охорони конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні належать:

- діяльність компетентних суб'єктів із здійснення нагляду та контролю, яка має на меті встановлення випадків правопорушень, пов'язаних з реалізацією конституційних культурних прав і свобод;
- встановлені нормами чинного права вид і міра юридичної відповідальності за порушення або протиправне обмеження конституційних культурних прав і свобод, а також процедура їх застосування. При цьому нагляд і контроль покликані забезпечити встановлення не лише факт порушення чи протиправного обмеження конкретних конституційних культурних прав і свобод, а й встановити та відреагувати на невиконання або неналежне виконання обов'язків, що кореспондують цим правам і свободам;
- профілактичні заходи, спрямовані на запобігання та попередження порушень або протиправних обмежень конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина [3, с. 120].

Юридичні гарантії захисту конституційних культурних прав і свобод особи

покликані забезпечити припинення встановлених порушень або протиправних обмежень цих прав і свобод. Інакше кажучи, дія цього виду юридичних гарантії конституційних культурних прав і свобод полягає у використанні у встановленому законом порядку компетентними органами або самими носіями цих конституційних прав і свобод передбачених нормами права засобів припинення встановленого обмеження або протиправного порушення конкретного конституційного культурного права та свободи.

Отже, юридичні гарантії захисту конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина включають передбачені нормами права засоби, що використовуються після того, як встановлено факт порушення або протиправного обмеження цих прав і свобод, і мають на меті забезпечення усунення (припинення) такого порушення або обмеження [2, с. 82].

Необхідність у захисті конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина виникає у випадках невиконання іншими суб'єктами своїх юридичних обов'язків, які кореспондують вказаним правам або свободам; зловживання правом іншими суб'єктами, що мають наслідком порушення або протиправне обмеження культурних прав і свобод; суперечки про наявність самого права або обов'язку, що йому кореспондує.

До юридичних гарантії захисту конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні належать передбачені нормами чинного права засоби, які покликані забезпечувати:

- припинення компетентними суб'єктами встановленої протиправної поведінки, яка порушує або протиправно обмежує конкретне конституційне культурне право (свободу), тобто припинення правопорушень, пов'язаних з реалізацією конституційних культурних прав і свобод особи;
- встановлення у відповідності з нормами чинного права винних у здійсненні протиправної поведінки, що порушує або протиправно обмежує конституційне культурне право (свободу), тобто винних у вчиненні правопорушень, пов'язаних з реалізацією культурних прав і свобод;
- притягнення винних у вчиненні правопорушень, пов'язаних з реалізацією конституційних культурних прав і свобод, до передбачених нормами чинного законодавства виду та міри юридичної відповідальності.

Юридичні гарантії захисту конституційних культурних прав і свобод знаходять свій прояв у діяльності компетентних суб'єктів, якими можуть виступати як державні органи та їх посадові особи, так і недержавні структури, наприклад, адвокатура, різноманітні громадські об'єднання тощо. Рішення про припинення діяльності, яка порушує конституційні культурні права, визнання винним у такій діяльності та притягнення до юридичної відповідальності приймають державні судові та адміністративні органи. Однак істотну роль при цьому відіграють і недержавні структури, об'єднання громадян (адвокатура, товариства захисту прав користувачів тощо).

До конкретних юридичних гарантії захисту конституційних культурних прав і свобод відносяться скасування актів, положення яких протиправно порушують або обмежують зазначені права та свободи; забезпечення примусової реалізації невиконаного обов'язку, який кореспондує певному праву; усунення юридичними засобами перешкод, які виникли при здійсненні можливостей, що впливають зі змісту конкретного культурного права тощо [2, с. 83; 3, с. 121]. Реалізація цих функцій компетентними суб'єктами передбачає встановлення фактів порушень конституційних культурних прав і

свобод, запровадження заходів для усунення цих порушень у межах компетенції уповноважених на те суб'єктів.

Дія юридичних гарантій захисту конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина проявляється через регламентовану правом діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на усунення перешкод у здійсненні вказаних прав і свобод, які виникають у наведених вище випадках. Дія цього виду юридичних гарантій, як правило, має штрафний, каральний характер і спрямована на суб'єкта правопорушення. При цьому штрафні санкції також мають на меті попередження в майбутньому порушень або протиправних обмежень культурних прав і свобод.

Юридичні гарантії відновлення порушених або протиправно обмежених конституційних культурних прав і свобод полягають у встановлених нормами чинного права засобах, спрямованих на забезпечення швидкого та повного відновлення вказаних прав і свобод людини та громадянина.

Для розвитку та вдосконалення юридичних гарантій конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні з урахуванням їх видів можна визначити чотири основні напрями діяльності.

1. Щодо юридичних гарантій реалізації конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина:

- підвищення рівня конкретизації варіантів можливої поведінки, які входять до змісту конкретних культурних прав і свобод;
- підвищення рівня визначеності змісту обов'язків, які кореспондують можливим варіантам поведінки, що входять до змісту конкретних конституційних культурних прав і свобод особи;
- деталізація процедури реалізації варіантів можливої поведінки, які входять до змісту конкретних конституційних культурних прав і свобод і обов'язків, що їм кореспондують.

2. Стосовно юридичних гарантій охорони конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина:

- встановлення переліку порушень і протиправних форм обмеження можливої поведінки, що входять до змісту конкретних конституційних культурних прав і свобод і обов'язків, що їм кореспондують;
- встановлення переліку суб'єктів, до повноважень яких належить здійснення нагляду та контролю за правомірністю поведінки суб'єктів права з метою виявлення випадків правопорушень, пов'язаних з реалізацією конституційних культурних прав і свобод, детальна регламентація змісту і процедури реалізації цих повноважень;
- удосконалення норм права, які встановлюють вид і міру юридичної відповідальності за порушення або протиправне обмеження конституційних культурних прав і свобод, а також процедури їх застосування [2, с. 84];
- регламентація форм і методів здійснення профілактичних заходів, спрямованих на запобігання та попередження порушень або протиправних обмежень конституційних культурних прав і свобод.

3. Щодо юридичних гарантій захисту конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина:

- визначення вичерпного переліку суб'єктів, уповноважених вчиняти дії, спрямовані на припинення правопорушень, пов'язаних з реалізацією культурних прав і свобод, встановленням і притягненням винних у їх вчиненні до передбачених нормами

- чинного законодавства виду та міри юридичної відповідальності;
- підвищення ефективності процедури припинення компетентними суб'єктами правопорушень, пов'язаних з реалізацією культурних прав і свобод;
 - удосконалення правової регламентації підстав і процедур встановлення і притягнення винних у вчиненні правопорушень, пов'язаних з реалізацією культурних прав і свобод, до передбачених нормами чинного законодавства виду та міри юридичної відповідальності [3, с. 122].

4. Стосовно юридичних гарантій відновлення порушених або протиправно обмежених конституційних культурних прав і свобод особи – детальна регламентація підстав, меж і процедури швидкого та повного відновлення порушених або протиправно обмежених культурних прав і свобод [4, с. 438].

Водночас потрібно враховувати, що реалізація низки варіантів можливої поведінки, які входять до змісту культурних прав і свобод, відбувається поза межами правовідносин, і тому їх носії самі визначають порядок (процедуру) їх реалізації. Однак більшість вказаних можливостей можуть бути реалізовані лише в межах конкретних правовідносин, які здійснюються на підставах і відповідно до процесуальних форм, визначених нормами права. При цьому процесуальна форма реалізації конституційних культурних прав і свобод у більшості випадків полягає в закріпленому нормами права порядку здійснення можливостей, що входять до змісту цих прав, а також у визначенні порядку здійснення обов'язків інших суб'єктів, які кореспондують вказаним правам. Тому під час подальшого вдосконалення всіх видів юридичних гарантій конституційних культурних прав і свобод варто виходити з нерозривного зв'язку матеріальних і процесуальних норм права, а тому, на нашу думку, особливу увагу доречно приділити створенню належної процесуальної регламентації всіх видів і форм прояву вказаних гарантій. Адже відсутність чіткої юридичної регламентації процесуальних форм дії будь-яких засобів забезпечення суб'єктивних прав і свобод ускладнює або робить неможливою їх фактичне використання, що може зумовлювати фактичну фіктивність відповідних конституційних прав і свобод [2, с. 85].

Таким чином, чітка правова регламентація процесуального аспекту дії засобів, що входять до складу різних видів юридичних гарантій конституційних культурних прав і свобод виступає своєрідною «спеціальною гарантією юридичних гарантій» вказаних прав і свобод. Окрім того, здійснення конституційних культурних прав і свобод, яке відбувається в межах правовідносин, у багатьох випадках обумовлене необхідною правозастосовною діяльністю компетентних суб'єктів. У свою чергу це вимагає поглиблення правової регламентації вказаної діяльності як з боку її матеріального змісту, так і процесуального забезпечення [2, с. 86; 3, с. 115].

Проаналізувавши систему юридичних гарантій конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина, можна дійти певних висновків стосовно їх місця та ролі у процесі гарантування цього виду прав і свобод. Дія юридичних гарантій конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина спрямована насамперед на створення відповідних умов для максимально повного і реального використання суспільних благ, які закріплені цими правами та свободами. Проте правові засоби забезпечення культурних прав і свобод особи самі по собі не можуть створити реальні умови для повного використання кожним своїх культурних прав і свобод.

Важливо усвідомити, що повага до прав людини, зокрема культурних, до її гідності врешті-решт має стати стрижнем державної політики, пріоритетним напрямом суспільно-

політичного та економічного розвитку нашої держави [1, с. 6]. При цьому варто пам'ятати, що порушення права іншої людини є порушення прав кожного з нас [1, с. 396].

Висновки. Отже, під час гарантування конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина юридичні гарантії посідають особливе місце, оскільки створюють основу для реалізації, охорони та захисту цих прав і свобод. Юридичні гарантії об'єктивно зумовлені та знаходяться в певному взаємозв'язку із загальносоціальними гарантіями і досягають найбільшої ефективності лише в тісній взаємодії з ними. Юридичні гарантії конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина є складним, багатоаспектним і самостійним інститутом правової системи України.

Список використаних джерел

1. Карпачова Н. І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини / Н. І. Карпачова. – К., 2008. – 400 с.
2. Лисенков С. Л. Особливості юридичних гарантій суб'єктивних культурних прав і свобод / С. Л. Лисенков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – Вип. 2. – С. 76–87.
3. Лисенков С. Л. Юридичні гарантії суб'єктивних культурних прав і свобод / С. Л. Лисенков // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. – Сімферополь: Таврія, 2006. – Вип. 9. – С. 115–124.
4. Мацькевич М. М. Конституційно-правові засади забезпечення культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні: монографія / М. М. Мацькевич. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2012. – 464 с.
5. Мацькевич М. М. Конституційні культурні права та свободи людини і громадянина в Україні: праворозуміння та практика реалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / М. М. Мацькевич; Національна академія внутрішніх справ. – Київ, 2014. – 39 с.

Мацькевич Н. М. Юридические гарантии охраны и защиты конституционных культурных прав и свобод человека и гражданина в Украине

В статье анализируются юридические гарантии охраны и защиты конституционных культурных прав и свобод человека, в частности, отмены актов, положения которых противоправно нарушают или ограничивают отмеченные права и свободы, обеспечения принудительной реализации невыполненной обязанности, которая корреспондирует определенному праву. Очерчены основные направления деятельности.

Ключевые слова: юридические гарантии, культурные права и свободы, человек, гражданин, защита, охрана.

Matskevich M. M. Legal guarantees of guard and protection of constitutional cultural rights and freedoms of man and citizen are in Ukraine

The legal guarantees of guard and protection of constitutional cultural rights and freedoms of man are analysed in the article, in particular, abolitions of acts, positions of that illegally violate or limit the marked rights and freedoms, providing of a force realization of unfulfilled duty that answers to the certain right. Basic directions of activity are outlined.

Key words: legal guarantees, cultural rights and freedoms, man, citizen, defence, guard.

